

Dariusz Zdziech<http://orcid.org/0000-0002-6341-3916>

Towarzystwo Naukowe Australii, Nowej Zelandii i Oceanii (ANZORA)

dariusz_zdziech@op.pl

DOI: 10.35765/pk.2020.3104.16

Podtrzymywanie polskiej kultury przez Polonię w Nowej Zelandii po II wojnie światowej

STRESZCZENIE

Artykuł dotyczy zachowania elementów polskiej kultury przez diasporę Polaków w Nowej Zelandii na przestrzeni ostatnich siedemdziesięciu lat. Koncentruje się na utrzymaniu wiary katolickiej w protestanckim społeczeństwie, podtrzymaniu języka przodków, wiedzy o Polsce, jej tradycjach, strojach, tańcach, pieśniach oraz kuchni. Badania prowadzone zarówno na źródłach zastanych, jak i wywołanych podczas czterech pobytów na antypodach, doprowadziły autora tekstu do wniosku, który w artykule został poparty wieloma przykładami, że Polonia w Nowej Zelandii na przestrzeni siedemdziesięciu lat działała bardzo prężnie w różnych dziedzinach, szczególnie w dwóch głównych ośrodkach miejskich: Wellington i Auckland. Obecnie dzięki najnowszej emigracji do wspomnianych dwóch głównych ośrodków dołączyły skupiska Polonii w Christchurch i Dunedin.

SŁOWA KLUCZE: Polonia, Nowa Zelandia, historia, kultura, religia

ABSTRACT

Maintaining Polish Culture by the Polish Community in New Zealand after World War II

This article concentrates on preserving the elements of Polish culture by Polish diaspora in New Zealand over the last 70 years. The author depicts such issues as maintaining Catholic faith among predominantly Protestant society, remembering Polish language, knowledge of the country of origin, customs, traditional cloths, dances, songs and food. Research on both conducted and developed sources led the Author to the conclusion that in the last 70 years Polish minority in New Zealand was very active on various fields, mainly in the biggest cities of Wellington and Auckland. This conclusion is supported by numerous examples. Currently, thanks to the latest emigration, the two

Sugerowane cytowanie: Zdziech, D. (2020). Podtrzymywanie polskiej kultury przez Polonię w Nowej Zelandii po II wojnie światowej. *Perspektywy Kultury*, 4(31), ss. 243–268. DOI: 10.35765/pk.2020.3104.16.

Nadesłano: 02.06.2020

Zaakceptowano: 23.12.2020

main centers have been joined by the Polish communities in Christchurch and Dunedin.

KEYWORDS: Polish Community, New Zealand, history, culture, religion

Walka o zachowanie najważniejszych elementów kultury polskiej w jednym z krajów najbardziej na świecie oddalonych od ojczyzny była i nadal pozostaje ogromnym wyzwaniem. Utrzymanie wiary ojców, języka, historii, kuchni, pieśni, tańca i muzyki odgrywanej nad Wisłą zmuszało emigrantów do kolejnego wysiłku poza znalezieniem domu, pracy czy szkoły dla dzieci w zupełnie nowym otoczeniu.

Wiara, którą zaszczepili w nich rodzice, pomagała im teraz przetrwać pierwsze i kolejne chwile w Aotearoa¹. Katolicyzm wśród Polaków przybywających po 1944 roku był niemal normą, dlatego tak ważne stało się jego zachowanie. Nie było to łatwe w Aotearoa, gdzie wśród mieszkańców wyznania protestanckie zdecydowanie przeważały² (Tyliszczak, 2005, s. 49–52). Początkowo dużą pomocą dla Polaków byli katolicy irlandzcy, kolonizujący razem z Anglikami, Szkotami i Walijczykami Nową Zelandię od XIX wieku. Dzięki ich zaangażowaniu na antypodach znaleźć można było kościoły katolickie i katolickich księży. Jedyną większą przeszkodą okazał się początkowo język angielski. Z tego powodu polscy emigranci rozproszeni po terenie całego kraju starali się kontaktować z polskim księdzem. Od listopada 1944 roku ks. Michał Wilniewicz (Chibowski, 2012), przybyły z Iranu razem z dziećmi do obozu w Pahiatua, opiekował się polskimi katolikami zamieszkującymi po wojnie w Nowej Zelandii. To on spowiadał, odprawiał Msze św. w języku polskim, udzielał ślubów. W grudniu 1947 roku ks. Wilniewicz³ wyjechał do Libanu. Jego miejsce zajął kapelan prezydenta Raczkiewicza,

1 Aotearoa – nazwa Nowej Zelandii w języku maoryskim. Od 1987 roku, kiedy uznano oficjalnie ten język, podobnie jak język angielski, za oficjalny w kraju, nazwa ta jest używana podobnie jak New Zealand w dokumentach rządowych. Szerzej zob. *Maori Language Act 1987*.

2 W roku 1951 ludność Aotearoa składała się w ponad 75% z protestantów oraz blisko 14% katolików (Mol, 1967, s. 122). Pół wieku później, w 2001 roku, na terenie Nowej Zelandii zamieszkiwało ok. 34% protestantów, natomiast katolicy stanowili 14% (dane na podstawie: *New Zealand Census 2001*; *The Catholic Church in New Zealand, 1973*, s. 250–281).

3 Więcej informacji na temat ks. Michała Wilniewicza zob.: Szymański, 2007, s. 229–230; Sinkinson, 2006, s. 167; Zdziech, 2007a, s. 191; List ks. M. Wilniewicza do Polonii w Wellington, Drohiczyn 4 IV 1987 r.; Wilniewicz, 1947. W kilku miejscach podano błędnie, że był to rok 1946: Koczub, 1984, s. 67; Kałuski, 2006, s. 177; oficjalna strona internetowa prowincji australijsko-nowozelandzkiej Towarzystwa Chrystusowego imienia Świętej Rodziny: http://australia.chrystusowcy.org/osrodki-duszpasterskie/nowa-zelandia/Osrodek-Duszpasterstwa-Polskiego-w-Wellington_83 (dostęp: 10.02.2020).

ks. dr Leon Broel-Plater (Broel-Plater, 1973), który przez 11 lat rozwijał polskie struktury kościelne wśród Polonii w Nowej Zelandii, mając w swoim zasięgu nie tylko regiony Wellington i Auckland, ale teren całego kraju (więcej informacji na temat pobytu ks. Platera w Nowej Zelandii: Szymański, 2007, s. 232–236; Wodzicki, 1980, s. 19–20; Skwarko, 1972, s. 61; Zdziech, 2007a, s. 192–193).

W 1954 roku przybył do Aotearoa o. Stanisław Łukasz Huzarski, misjonarz dotychczas pracujący w Chinach, które musiał opuścić z powodu prześladowań religijnych w tym państwie. Na antypodach w porozumieniu z opadającym z sił ks. Platerem przejął opiekę nad Polonią w Auckland i okolicach, a po wyjeździe ks. dra Leona Broel-Platera z Nowej Zelandii przeniósł się do Wellington (Kałuski, 2006), gdzie znajdowało się największe skupisko emigrantów znad Wisły⁴. W latach 1944–1959 w Nowej Zelandii pracowały również polskie siostry urszulanki (Helman, 1979) opiekujące się młodzieżą⁵. Nieocenioną pomocą dla duszpasterza Polaków okazał się młody ks. Bronisław Węgrzyn, jedno z dzieci obozu w Pahiatua. Ksiądz Węgrzyn (Polaczuk, 1985) mógł jedynie wspomagać o. Huzarskiego, gdyż jako nowozelandzki kapłan był duszpasterzem w diecezji wellingtonskiej, a więc obejmował swą opieką nie tylko Polaków. Mimo to starał się w każdej wolnej chwili służyć swoim rodakom znad Wisły posługą kapłańską⁶. Chęć sprowadzenia na antypody księdza z Polski wywołała w Wellington mały zgrzyt pomiędzy Stowarzyszeniem Polaków a SPK, gdy okazało się, że Stowarzyszenie wystosowało pismo do premiera PRL Józefa Cyrankiewicza o pozwolenie na przybycie z Polski do Nowej Zelandii księdza. SPK odebrało tę korespondencję za początek rozmów Stowarzyszenia z nieuznanym rządem warszawskim. Ostatecznie (Gagajek, 1995) nie udało się sprowadzić polskiego duszpasterza do Wellington⁷.

4 O. Stanisław Łukasz Huzarski (1906–1983), dominikanin, pracował z Polonią nowozelandzką w latach 1954–1967. Szerzej zob.: *Informator Duszpasterstwa Polskiego w Australii i Nowej Zelandii*, s. 146; Steinmetz, 1990, s. 181–185; Broel-Plater, 1973, s. 98; Lencznarowicz, 2001, s. 413; Informacje na temat o. Huzarskiego z korespondencji prywatnej piszącego te słowa ze Stanisławem Manteryssem.

5 Więcej informacji na temat działalności polskich urszulanek w Nowej Zelandii podaje jedna z nich: Alexandrowicz, 1998, s. 67–95 oraz Szymański, 2007, s. 230–231.

6 Bronisław Węgrzyn – jedyny z polskich dzieci z obozu w Pahiatua, które zostało księdzem. Po przyjęciu święceń kapłańskich w Anglii i zwiedzeniu Europy powrócił w grudniu 1965 r. do Nowej Zelandii. Szerzej zob.: Powitanie ks. Bronisława Węgrzyna, 1966, s. 2–3.

7 Szerzej o próbach sprowadzenia duszpasterza z Polski do Nowej Zelandii: Gagajek, 1995, s. 9–13; J. Szymański, 2007, s. 235–236; Polaczuk, 1985, s. 6–7; *Historia prowincji*, artykuł zamieszczony na oficjalnej stronie prowincji australijsko-nowozelandzkiej Towarzystwa Chrystusowego <http://australia.chrystusowcy.org/historia-prowincji/> (dostęp: 10.02.2020).

Tabela 1. Księża wysłani do opieki nad Polonią nowozelandzką po II wojnie światowej

Imię, nazwisko	Sprawujący opiekę duszpasterską w okresie	Główna siedziba
Michał Wilniewicz	1944–1947	Pahiatua
Dr Leon Broel-Plater	1947–1959	Wellington
Stanisław Łukaszycki	1954–1959	Auckland
	1959–1967	Wellington
Władysław Lisik	1970–1973	Wellington
	1990–1992	Auckland
Mirosław Chlebowicz	1973 (zastępstwo)	Wellington
Jan Westfal	1974–1982	Wellington
Dominik Sobala	1975–1978	Wellington
	1979–1982	Auckland
	1994–1997	
Stefan Koczub	1982–1984	Wellington
Bernard Bednarz	1982–1983	Auckland
	2000–2004	Wellington
Stanisław Marut	1984–1985	Wellington
Franciszek Feruga	1983–1984	Auckland
Stanisław Rakiej	1984–1990	Auckland
Ignacy Smaga	1985–1994	Wellington
Zenon Boniarczyk	1994–2000	Wellington
Stanisław Wrona	1997–2001	Auckland
Tomasz Nowak	2001–2007	Auckland
Maksymilian Szura	2004–2007	Wellington
Edmund Budziłowicz	2007–2013	Auckland
Tadeusz Świątkowski	2007–obecnie	Wellington
Wiesław Pawłowski	2013–2020	Auckland

Źródło: Polaczuk, 1985, s. 50; Szymański, 2007, s. 241–242; Koczub, 1984, s. 67–68; Dudek, 1999, s. 5–103; informacje dostępne na oficjalnej stronie internetowej prowincji australijsko-nowozelandzkiej Towarzystwa Chrystusowego: <http://australia.chrystusowcy.org/osrodki-duszpasterskie/nowa-zelandia/> (dostęp: 10.02.2020); Korespondencja z Jackiem Dreckim.

W roku 1970 opiekę nad Polonią w Nowej Zelandii rozpoczęli księża Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii Zagranicznej (Dudek, 1999), działający od 1959 roku w Australii (por.: Gagajek, 1995, s. 13–16; *Informator Duszpasterstwa Polskiego w Australii i Nowej Zelandii*, s. 8–24). Pierwszym z nich, pełniącym posługę w Nowej Zelandii, jak podaje Koczub (1999), był ks. Władysław Lisik TChr (więcej: Koczub, 1984, s. 68; Szymański, 2007, s. 241–242; Helman, 1979, s. 92; *Nowy Duszpasterz Polski w Nowej Zelandii*, 1970, s. 11). Kolejni księża opiekujący się polskimi emigrantami na terenie całej Nowej Zelandii w następnych latach to ks. Jan Westfal TChr,

ks. Dominik Sobala TChr i ks. Stefan Koczab TChr (tab. 1). Dzięki staraniom Polonii największego miasta Aotearoa, od 1979 roku drugi kapłan z Towarzystwa Chrystusowego rozpoczął posługę w Auckland. W ten sposób nastąpił podział terytorium Nowej Zelandii na dwa regiony, którymi opiekują się do dnia dzisiejszego księża chrystusowcy⁸.

W ciągu ostatnich siedemdziesięciu lat polskich emigrantów w Nowej Zelandii nawiedziło kilku polskich kardynałów, arcybiskupów i biskupów, wśród których w roku 1973 znalazł się bp Karol Wojtyła (Kliczewski, 1973; Parowski, 1973, s. 7–8; Jaroszka, 1973, s. 5–6) oraz, jak podaje Schwieters (1989), w roku 1988 kardynał Józef Glemp (Program wizyty Prymasa Polski Kardynała Józefa Glempa, 1988, s. 3; Prymas Polski w Australii i Nowej Zelandii 5–22 XI 1988, 1988, s. 14). Biskup Wojtyła odwiedził Polaków ponownie, tym razem jako głowa Kościoła katolickiego – papież Jan Paweł II, podczas pielgrzymki na antypody w 1986 roku. Jego wybór na Stolicę Apostolską oraz przybycie do Nowej Zelandii zjednoczyły polskich emigrantów w tym kraju, dumnych z faktu, że polski biskup stał się głową Kościoła katolickiego⁹ (ryc. 1).

W pracach polskim kapłanom pomagają emigranci zrzeszeni w komitetach pomocy duszpasterskiej organizowanych w miejscowościach, gdzie duszpasterze odprawiają Msze św. dla Polonii. Najdłuższą i najbardziej chlubną działalnością może poszczycić się Wellington. Tamtejsza grupa przygotowała najwięcej uroczystości, wizyt gości z zagranicy oraz wszelkiego rodzaju zbiórek funduszy, leków i produktów żywnościowych na pomoc potrzebującym w Polsce, Nowej Zelandii, Australii i innych krajach świata¹⁰. Od dekad wellingtońska Polonia posiada także polski chór parafialny, uświetniający niedzielne Msze św. Przez ponad pięćdziesiąt lat jej głównym organistą był Jerzy Wilski, który przybył do Nowej Zelandii jako jedna z *Displaced Persons (DP's)* kilka lat po zakończeniu II wojny

8 Szersze informacje na temat drugiego ośrodka duszpasterskiego dla Polaków w Nowej Zelandii zob.: *Historia Ośrodka Duszpasterskiego w Auckland*, podana na oficjalnej stronie prowincji australijsko-nowozelandzkiej Towarzystwa Chrystusowego: <http://australia.chrystusowcy.org/osrodki-duszpasterskie/nowa-zelandia/> (dostęp: 10.02.2020).

9 Wizyta Jana Pawła II była historycznie pierwszą wizytą papieską na terenie Nowej Zelandii, zob. też: Skwarnicki, 1988, s. 9–24; Polacy w Nowej Zelandii, 1988, s. 106; Biesiek, 1991, s. 18–19; Sokalska-Waluszewska, 1986; Program wizyty papieskiej w Wellington, 1986, s. 3–4; Wizyta papieska, 1987, s. 3; Schwieters, 1986, s. 18; Pawlikowski, 1986, s. 1; Filek, 1986, s. 1–3; Hogberg, 1986, s. 3–4; New Zealand, 1986, s. 15; O'Connor i Smyth, 1986, s. 4.

10 Więcej informacji na temat polskich komitetów pomocy duszpasterskiej w Nowej Zelandii zob.: W Nowej Zelandii, 2000, s. 186–187; *Duszpasterstwo Polskie w Auckland* (Biuletyn informacyjny – miesięcznik), zbiory Jacka Dreckiego, Auckland; pierwsza strona Duszpasterstwa Polskiego w Auckland: <http://www.angelfire.com/art/pastoral/PASTORAL.HTM> (dostęp: 10.02.2020).

światowej¹¹. Z uwagi na brak śpiewnika kościelnego z pieśniami w języku polskim, sam postanowił je spisać, wydając *Pieśni kościelne stare i nowe* (Wilski, 1988). To kolejny sposób, w jaki Polonia w Nowej Zelandii ratowała polskie pieśni kościelne, podtrzymując w odległym kraju ten skrawek kultury polskiej.

Ryc. 1. Polska emigracja w Nowej Zelandii żegna Jana Pawła II – bazylika w Christchurch, kwiecień 2005 r.

Źródło: fotografia autora.

Religia katolicka nie była jedynym ważnym elementem w zachowaniu polskości emigrantów przybyłych na antypody po II wojnie światowej. Podobną rolę odgrywał język ojczysty. Zachowanie mowy polskiej stało się sprawą honoru i widzialnym dowodem na walkę emigracji politycznej o niepodległą Polskę, której obywatele rozrzućeni po świecie dbają, by po odzyskaniu przez kraj suwerenności powrócić do niego ze swymi dziećmi mówiącymi w języku przodków (szerzej: Sękowska, 1994, s. 33–42). Dbalność o kultywowanie mowy ojczystej była i jest szczególnie ważna dla zachowania polskiej kultury. Mimo niewielkiej liczebnie emigracji polskiej w Nowej Zelandii Polacy stworzyli w ośrodkach polonijnych sieć

11 Szerzej na temat Jerzego Wilskiego zob.: Zdziech, 2011, s. 143–148.

szkół sobotnich nauczających nowe pokolenie języka polskiego¹². Celem ich było zachowanie mowy ojczystej wśród młodego pokolenia Polonusów. Pierwsza szkoła powstała w Wellington w marcu 1953 roku. Jednocześnie utworzono Komitet Rodzicielski opłacający lokale, podręczniki, pomoce naukowe oraz wycieczki. Po godzinach pracy wolontaryjnie grono nauczycielskie w przeważającej mierze stanowiły Polki zamieszkałe w Nowej Zelandii, niektóre z nich posiadały wykształcenie pedagogiczne, rzadziej filologiczne. W miarę powiększania się drugiego pokolenia Polonii rozwinęły się szkoły sobotnie, nie tylko w Wellington, ale również w Lower Hutt, Auckland, Hamilton, New Plymouth i Christchurch (por. Polaczuk, b.d.1, s. 2). Należy wspomnieć, że w szkołkach sobotnich uczono nie tylko języka, ale również geografii i historii Polski oraz tradycji narodowych, w tym śpiewania polskich kolęd, malowania pisanek czy tańców narodowych. Zajęcia prowadzono w Domu Polskim, prywatnych mieszkaniach oraz wynajmowanych lokalach. W 1966 roku szkoła w Wellington otrzymała nazwę „Polskiej Szkoły Sobotniej imienia Tysiąclecia Państwa i Chrztu Polski” (ryc. 2). Program nauczania, jak podaje Rombel (1992), wzorowany był na polskich szkołkach sobotnich w Wielkiej Brytanii, stamtąd pochodziła też początkowo większość pomocy naukowych (więcej: *Dyplom dla Polskiej Szkoły...*). Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości szkoły te wzorują się na programie nauczania realizowanym nad Wisłą¹³.

Biblioteka w Domu Polskim powstała w 1951 roku (Polaczuk, b.d.2, s. 1). Jej działalność wzbogacała język i wiedzę zamieszkałej w Nowej Zelandii Polonii. Książki pochodziły z wielu źródeł. Pierwszym była dawna biblioteka polska prowadzona w Obozie Polskich Dzieci w Pahiatua, po jego zamknięciu przechowywana w jednym z miejskich magazynów w Wellington. Po zakupieniu Domu Polskiego¹⁴ biblioteka mogła rozpocząć swoje drugie życie, mając w zbiorach 1500 polskich tytułów oraz kilkaset w języku angielskim (Frankiel, b.d., s. 5). Kolejne zakupy książek polskich z Londynu oraz w późniejszym czasie również znad Wisły doprowadziły do rozszerzenia oferty biblioteki, która w stolicy Nowej Zelandii działa do dnia dzisiejszego. W innych skupiskach Polonii,

12 Do dziś działają Polskie Szkoły Sobotnie w Wellington, Lower Hutt, Featherston, Auckland oraz przedszkola w Christchurch i Wellington. Zob. też: McLaughlin, 2009, s. 12; Polaczuk, 1990, s. 17; oficjalne strony polskich organizacji w Nowej Zelandii, dotyczące polskiej edukacji w Auckland (*Polish School Auckland*), Christchurch (*Wesola Polska Szkoła NZ Christchurch*) i Wellington (*Polish School Wellington*).

13 Informacje z rozmowy z Heleną Ryde, jedną z nauczycielek w Polskiej Szkole Sobotniej w Petone, Wellington 2008.

14 Pierwszy Dom Polski w Wellington mieścił się pod adresem 25 Kenwyn Terrace, Wellington.

gdzie prowadzone były szkółki sobotnie, powstawały też biblioteki zawierające publikacje w języku polskim¹⁵.

Ryc. 2. Szkoła Tysiąclecia, Nowa Zelandia 1966.

Źródło: prywatne archiwum rodziny Manterysów, Lower Hutt.

Rozwojowi języka polskiego wśród emigrantów w Aotearoa sprzyjały także powstające koła żywego słowa i kluby literackie zaznajomione z polską literaturą. Koło żywego słowa powstało jako sekcja Stowarzyszenia Polaków w Nowej Zelandii, spotykająca się w Domu Polskim w Wellington. Polski klub literacki działał w Auckland, efektem jego działalności

15 Największa biblioteka polonijna poza Wellington działa w Domu Polskim w Auckland oraz w Christchurch. Nie można też pominąć zbiorów zamieszkałego w tym samym mieście Romana Antoszewskiego, znanego bibliofila. Spis posiadanych publikacji w zbiorach autora. Zob. też: Zdziech, 2012, s. 147–162.

było wydanie pierwszego numeru miesięcznika „Krzyż Południa”¹⁶. Podobną rolę w zachowaniu języka polskiego odgrywały audycje radiowe nadawane w Wellington i Auckland. Sekcja radiowa przy Stowarzyszeniu Polaków w Nowej Zelandii powstała na początku lat 80. ubiegłego wieku wraz z utworzeniem państwowej rozgłośni Access Community Radio w Wellington¹⁷. Pierwszy raz „Głos Polski” w radiu zabrzmiał 5 V 1981 roku. Odtąd około półgodzinne audycje emitowane były raz w tygodniu. Pięciosobowej grupie Polonii przygotowującej audycje przewodził Stanisław Maliszewski. Program słuchowiska przygotowywały kolejne grupy Polaków z Wellington i okolic przez wiele lat. Godziny nadawania ulegały zmianie. „Głos Polski” z dniem 10 VIII 2003 roku oficjalnie przestał ukazywać się na antenie Access Radio¹⁸. Od 19 X 1991 roku audycja w języku polskim ukazywała się również w Access Community Radio w Auckland. W jej działanie zaangażowanych było wiele osób, począwszy od Jacka Sylwina, Bogusława Nowaka, po Macieja Sikorskiego, Mariana Sosnę, Jacka Dreckiego. Do rozmów na antenie zapraszano wielu znanych Polaków (np. rozmowa telefoniczna z Lechem Wałęsą) oraz osoby z kraju odwiedzające Nową Zelandię. W dniu 3 III 2002 roku działalność polskiego radia w Auckland z przyczyn finansowych dobiegła końca¹⁹. Podobna działalność kontynuowana jest do dziś w wielu miastach Nowej Zelandii. Przykładem może być program „Polish Waves” w radiu Plains FM 96,9 w Christchurch (na Wyspie Południowej), tworzony przez Dorotę Szymanską-Prokop, Agatę Bulską, Tomą Prokopa i Sylwię Smiarowską, wcześniej audycję nadawano pod nazwą „Polka Radio”²⁰.

W Nowej Zelandii emigracja polska podejmowała próby wprowadzania nauki języka polskiego na Uniwersytetach w Wellington i Auckland. Przy tworzeniu kursu dodatkowego Polish Studies na Uniwersytecie

16 Szerzej na temat działalności grup literackich w Nowej Zelandii zob.: Polaczuk, 1985, s. 17; Frankiel, b.d., s. 5; Sosna, 2000, s. 5–6; Roy-Wojciechowski, 1999.

17 Access Community Radio to państwowa rozgłośnia radiowa powstała w Wellington na początku lat 80. ubiegłego wieku w ramach polityki wielokulturowości dla obywateli nowozelandzkich różnych narodowości, którzy mogli w tym radiu bezpłatnie prowadzić audycje w języku ojczystym.

18 Powodem zakończenia działalności polskiej audycji był brak chętnych do przygotowywania i prowadzenia programu. Starsze osoby z wiekiem nie mogły sprostać zadaniu, a młodzi mieli inne priorytety. Szerzej na temat Polskiego Radia w Wellington zob.: Mendruń, 1992, s. 57; Domański, 1981, s. 25; Lendnał, 2000b, s. 9–10; Lendnał, 2003, s. 4.

19 Szerzej o działalności polskiego radia w Auckland zob.: Frankel, 1991, s. 1–3; Kałuski, 2006, s. 220–221; Kubica, 1999; późniejsza działalność opisana na stronie: <http://www.angelfire.com/art/rp/index.html> (dostęp: 10.02.2020).

20 Program „Polish Waves” do 2019 roku nadawany był w Radiu Plains FM pod tytułem „Polka Radio”; por. strony internetowe: *Polka Radio*; *Polish Waves*; *Polish Waves FM: March – The Melting Pot*.

w Auckland wspólnie działali członkowie Stowarzyszenia Polaków w Auckland, organizacji Solidarność w Nowej Zelandii, Konsul Honorowy RP – J. Roy-Wojciechowski, informatyk dr Lech Janczewski (wykładowca The University of Auckland) oraz wiele innych osób²¹. Mało znanym wątkiem są polskojęzyczne publikacje, które ukazały się w Nowej Zelandii, głównie nakładem organizacji polonijnych. W tym miejscu wspomnieć należy o dwóch niezależnych wydawnictwach prowadzonych przez emigrantów z Polski: istniejąca w latach 90. XX wieku na terenie Auckland Polska Oficyna Wydawnicza „Kraj” Witolda Frankiela, a także działające obecnie Wydawnictwo „Quo Vadis” Jacka Dreckiego. Łącznie obie oficyny mimo obiektywnych trudności związanych z dystrybucją, liczbą potencjalnych czytelników mogą poszczycić się opublikowaniem kilku prac w większości dotyczących tematyki niepodległościowej²². W ostatnim czasie wielu członków Polonii w Nowej Zelandii postanowiło napisać książki dotyczące różnych zagadnień, w których prym wiodły biografie, ale też nie brakło albumów fotograficznych, książek historycznych oraz poezji, jak np.: Roman Antoszewski, *Kariera na trzy karpie morskie* (Auckland 2000); Wanda Ellis, *My Colourful Life* (Auckland 2017); Jacek Roman Drecki, *Ignacy Jan Paderewski. A Pianist Amidst the Geysers* (Auckland 2018); Malwina Zofia Schwieters, *Głos serca na drogach życia* (Auckland 2016)²³.

Do najczęściej kultywowanych tradycji narodowych wśród Polonusów w Nowej Zelandii należy kuchnia polska. W pierwszych dekadach po zakończeniu II wojny światowej niemożliwe było dostanie w nowozelandzkich sklepach polskich produktów. Zaradne Polki wymieniały się przepisami, adresami sklepów, gdzie można było nabyć produkty zbliżone smakiem do tych z ojczyzny i sposobami, jak z nowozelandzkich produktów stworzyć gołąbki, pierogi czy inne specjały. Nieocenioną pomocą okazali się napływający do Aotearoa emigranci holenderscy i ich przysmak – kiszona kapusta. Dzięki niej Polski bigos królował na stołach zarówno podczas każdej większej uroczystości w Domu Polskim, jak i w prywatnych mieszkaniach emigrantów znad Wisły. Obecnie w Porirua, niedaleko Wellington, znajduje się też polska restauracja (*Topór*). W przygotowywaniu potraw kuchni polskiej szczególnie wyspecjalizowały się członkinie Koła Polek zarówno w Wellington, jak i Auckland²⁴.

21 Więcej na temat utworzenia Studium Języka i Kultury Polskiej na University of Auckland zob.: Janczewski i Roy-Wojciechowski, 1999; Siekiera, 2011; *Polacy na końcu świata*.

22 Spośród opublikowanych prac polskojęzycznych przez wspomniane wydawnictwa należy wymienić: Antoszewski, 1995; Pawzun, 1996; dwutygodnik „Kraj”, Auckland (1991–1996); Drecki i Schwieters, 2008; Drecki, 2004.

23 Więcej zob. strona internetowa *Quo Vadis Publications Auckland*.

24 Pierwsze Koło Polek w Nowej Zelandii powstało w Wellington 4 VII 1965 roku. Szerzej o historii Koła Polek zob.: *Polish Women's League Theresa Sawicka Drafts*; Tomaszuk, 1991, s. 7–10; Rosner, 1992, s. 42–44.

Obecnie dzięki łatwiejszym i tańszym środkom transportu polskie produkty można kupić na antypodach (*Skazka Polish Products; Polka Deli*). Dodatkowo niektóre miejscowe firmy wyspecjalizowały się w produkcji polskich produktów – chleba czy kielbas (ryc. 3).

Ryc. 3. Nowozelandzki sklep mięsny w centrum Lower Hutt.

Źródło: fotografia autora, kwiecień 2005.

Tradycje polskie podtrzymywano również w strojach i tańcach ludowych oraz pieśniach, prezentowanych podczas świąt narodowych lub na inne większe okazje. Pierwszy chór polski, poza obozem w Pahiatua, powstał w Wellington w roku 1954 pod dyrekcją Marcina Babczyszyna i nosił nazwę „Polonia”. W późniejszym czasie rozpadł się na dwa chóry kościelne w Wellington i Lower Hutt. Drugi chór emigracji polskiej w Aotearoa powstał w 1989 roku. Jego organizatorką i dyrygentką była zawodowa nauczycielka muzyki, która po wojnie wyjechała z Polski – Marlena Lewandowska²⁵. Dzięki przybyciu do Nowej Zelandii emigrantów z Polski Jacka i Anny Śliwińskich w wellingtonskim Domu Polskim rozpoczęła się oficjalna przygoda z polskimi tańcami ludowymi, która trwa pomimo zmiany głównego

25 Szerzej na temat działalności polskich chórów w Nowej Zelandii zob.: Reid i Gracie, 1992, s. 47; Reid, 1992, s. 48–49; McGill, 1982, s. 71; Babczyszyn, 1954, s. 2; Matuszewski, 1990, s. 23–24.

kierownika grupy, którym został Leszek Lendnał²⁶. Zespół „Lublin” powstał w 1981 roku, w jego skład wchodził zarówno emigranci polscy, jak i również dzieci Polaków, urodzone już na antypodach. 15 lipca 2006 roku zespół „Lublin” obchodził jubileusz 25-lecia²⁷ (ryc. 4). Grupę taneczną utworzyła również Polonia w Christchurch, dzięki czemu polskie tańce ludowe prezentowane są na wielu uroczystościach i pokazach organizowanych na Wyspie Południowej²⁸. Wspomnieć należy, że tańce narodowe zyskały dużą popularność wśród członków Koła Młodzieży Polskiej, działającego w strukturach Stowarzyszenia Polaków w Nowej Zelandii²⁹. W Wellington i Auckland istnieją też zespoły skupiające dzieci i młodzież poznające polskie tańce narodowe³⁰.

Troska o ojczyste tradycje przynosi dobre efekty i pozwala promować Polskę na festiwalach, festynach i pokazach etnicznych, wśród których można wymienić The New Zealand Polish Film Festival oraz Festiwal Celebrating Everything Polish w Wellington, International Cultural Festival, Polish Picnik i Polish Easter Market w Auckland; w Christchurch natomiast Piknik Polonijny oraz uczestnictwo miejscowej Polonii w Culture Galore³¹. Polonia w Dunedin i Hamilton także aktywnie działa³². Dodatkowo obchody polskich świąt narodowych z udziałem przedstawicieli nowozelandzkich władz politycznych i kościelnych nie pozwalają zapomnieć społeczności Aotearoa o obecności wśród nich osób

-
- 26 Do czasu założenia zespołu „Lublin” emigracja polska w Nowej Zelandii tworzyła zespoły taneczne na pojedyncze okazje lub na kilka występów.
 - 27 W styczniu 2000 roku Jacek Śliwiński wraz z rodziną przenieśli się na stałe do Brisbane (Australia). Nowym kierownikiem zespołu „Lublin” został Leszek Lendnał. Zob.: Sondej, 1992b, s. 50–51; Lendnał, 2000a, s. 15; Ceregra, 2006, s. 3–4.
 - 28 Polonia z Auckland uczestniczy w pokazach kultur zamieszkałych w tym mieście mniejszości narodowych, prezentując polskie tańce narodowe. Szerzej w materiałach filmowych w zbiorach Michała Pąka w Auckland oraz na stronach: *Lublin. Polish Folk Dance Group*; *POLONUS Dance Group*.
 - 29 Koło Polskiej Młodzieży w Wellington powstało w 1954 roku, w Auckland nieoficjalnie zrzeszenie już w 1947 roku. Szerzej zob.: Polaczuk, 1992, s. 35; Jones, 2006, s. 223–228.
 - 30 Zespół „Orleńta” pod dyrekcją Teresy Lepionki-Carroll i Adeli Jones działa na terenie Wellington od kilkunastu lat, więcej zob.: Lepionka-Carroll, 2006, s. 10–12; Ceregra, 2006; strony internetowe: *Orleńta. Polish Dance Ensemble*; *Tikera Dance Group*.
 - 31 Nie tylko w Auckland i Wellington Polonia znakomicie promuje swoją przynależność etniczną, czego dowodem są wystawy, uroczystości i pokazy organizowane w Christchurch, Dunedin, Hamilton czy New Plymouth. Szerzej: materiały filmowe w zbiorach Michała Pąka, Auckland. Zob. też artykuły i strony internetowe: *The New Zealand Polish Film Festival*; *New Zealand's First Polish Film Festival*; *Celebrating Everything Polish*; *Polish Picnic, Long Bay Beach Auckland*; *Piknik Polonijny i Bieg Pamięci Żołnierzy Wyklętych*; *Culture Galore 2020*; *Culture Galore Festival*.
 - 32 Szerzej zob. artykuły internetowe: *Piknik w Raglan*; *Tauranga Multicultural Festival*; *Obchody 70 rocznicy przeniesienia kościoła polskiego obok Dunedin*; *Poles Down South, Caroling*.

narodowości polskiej. Konsul Honorowy RP w Auckland 18 VII 2004 roku utworzył Polish Heritage Trust Museum, w którym gromadzone są przedmioty związane z obecnością Polaków w Nowej Zelandii. Muzeum nie jest tylko pomnikiem działalności osób znad Wisły, ale i miejscem, gdzie nowe pokolenie Nowozelandczyków może dowiedzieć się więcej na temat polskiej kultury (ryc. 5). Na terenie Polish Heritage Trust Museum odbywają się promocje książek dotyczących Polski, wystawy oraz zajęcia z przedszkolakami i uczniami miejscowych szkół na temat polskich tradycji narodowych³³.

Ryc. 4. Koncert zespołu „Lublin” z okazji 25-lecia powstania, Wellington 15 VII 2006 r.

Źródło: materiał filmowy ze zbiorów Mariana Ceregry, Lower Hutt.

33 Więcej informacji na temat Muzeum Polskiego Dziedzictwa w Auckland zob.: Zdziech, 2007b, s. 35–36; *Polish Heritage Trust Museum* – informacje o takim tytule, przesłane autorowi przez Annę Biazik, pracującą w Polskim Muzeum w Auckland w roku 2006. Oficjalna strona Polskiego Muzeum w Auckland: http://www.polishheritage.co.nz/?page_id=4 (dostęp: 10.02.2020). Więcej o Muzeum: <https://www.aucklandnz.com/visit/discover/arts-culture-heritage/museums/polish-heritage-trust-museum-polish-museum-howick> (dostęp: 10.02.2020).

Ryc. 5. Wejście do Polish Heritage Trust Museum w Auckland, Nowa Zelandia.

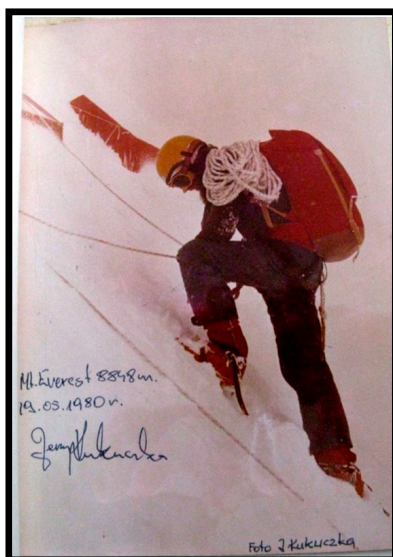
Źródło: materiał własny z prywatnych zbiorów autora.

Zapraszanie i goszczenie w Nowej Zelandii sławnych polskich artystów, jak np.: Ignacego Jana Paderewskiego, nie tylko przed II wojną światową podnosiło prestiż Polski i tamtejszej Polonii w oczach innych mieszkańców kraju z antypodów³⁴. Spośród najbardziej znanych przybyłych po wojnie można wymienić Mieczysława Fogga (1958), Orkiestrę Symfoniczną Polskiego Radia pod batutą Jana Krenza i Jerzego Katlewicza, pianistę Artura Rubinsteina (1964), alpinistę Jerzego Kukuczkę (1981) (ryc. 6b), a także poetę piosenkarza Jacka Kaczmarskiego (1986) (ryc. 6a) oraz reżysera Jerzego Hoffmana, prezentującego na antypodach swoją polską superprodukcję *Ogniem i mieczem*³⁵. Z wielkim uznaniem Polonia w Nowej Zelandii odbierała również wizyty polskich żaglowców, które w drodze przez Pacyfik zawijały do portów w Wellington

34 O wizytach Paderewskiego w Nowej Zelandii w latach 1904 i 1927 pisze w swojej książce Jacek R. Drecki (2018).

35 Szerzej na temat wizyt znanych Polaków lub gości z Polski zob.: Matuszkiewicz i Nowak, 2001, s. 48; Polaczuk, 1985, s. 11–12; Kałuski, 2006, s. 239–240; Program pobytu Mieczysława Fogga w Wellingtonie, 1958, s. 3; Hartman, 1964, s. 9; Jacek Kaczmarski, 1986, s. 14.

i Auckland. Powiewająca biało-czerwona bandera na ich pokładzie wywoływała nostalgię u niejednego Polonusa zamieszkałego na drugim krańcu globu³⁶.

Ryc. 6a i b. Wizyty znanych Polaków wśród Polonii w Nowej Zelandii: wpis Jacka Kaczmarskiego do Kroniki Domu Polskiego w Auckland 21 VI 1986 roku oraz wpis Jerzego Kukuczki do Kroniki Domu Polskiego w Auckland z 4 IV 1981 roku.

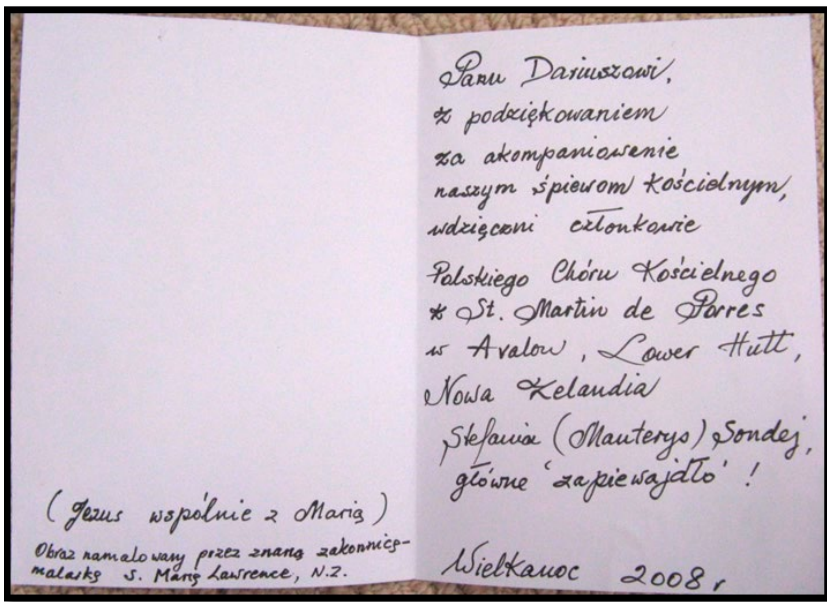
Źródło: Kronika Domu Polskiego w Auckland w zbiorach Archiwum Domu Polskiego w Auckland (brak katalogu).

W ostatnim czasie nastąpiła najważniejsza z możliwych polskich wizyt. Pod koniec sierpnia 2018 roku oficjalną wizytę w Nowej Zelandii odbył urzędujący Prezydent RP Andrzej Duda. Jego obecność w jednym z najodleglejszych od Polski krajów świata przyniosła dumę szczególnie dawnym polskim dzieciom z Pahiatua, które z tak odległego od ojczyzny miejsca przez ponad czterdzieści lat walczyły o wolność kraju przodków. Prezydent docenił ich postawę i działalność, odznaczając kilkoro najbardziej zasłużonych³⁷.

36 Zob. też.: J. Nicholson, *Dar Młodzieży* – zdjęcie zamieszczone na stronie tytułowej dziennika „The Evening Post”, 6 II 1988 r. Wycinek prasowy ze zbiorów rodziny Manterysów, Lower Hutt; materiał fotograficzny z wizyty w październiku 1995 r. ORP „Iskra” w Wellington, w zbiorach prywatnych Janiny Iwanicy, Wellington.

37 Szerzej zob. artykuły internetowe: *Wizyta oficjalna w Nowej Zelandii; Prezydent Andrzej Duda rozpoczął oficjalną wizytę w Nowej Zelandii*.

Kultywowanie polskich tradycji, w tym zachowanie religii katolickiej w anglosaskim, w większości protestanckim, społeczeństwie dla emigrantów z nad Wisły nie było sprawą łatwą. Ogromny wysiłek, jaki został włożony przez polską emigrację w zachowanie swojej narodowej tożsamości, nakazuje oddać im pełne uznanie za to, co uczynili w jednym z najdalej położonych od Polski państw świata. Dla każdego wątpiącego w jakość polskiej kultury i tradycji, jakie zachowała tamtejsza Polonia, można polecić Mszę św. w języku polskim, gdzie osoby po sześćdziesięciu latach pobytu na Antypodach piękną polszczyzną śpiewają polskie pieśni kościelne³⁸ lub wizyty w Domu Polskim w Wellington czy też Auckland.

Ryc. 7. Podziękowania od Polskiego Chóru Kościelnego w Lower Hutt, Nowa Zelandia.

Źródło: materiał własny z prywatnych zbiorów autora.

Podsumowując, należy wskazać ogromne przywiązanie polskich emigrantów do Ojczyzny. Szczególnie widoczny jest ten obraz wśród najstarszych wychodźców z lat 40., 50. i 60. XX wieku. Ich zaangażowanie w działalność organizacji polskich w Nowej Zelandii jest znaczące.

38 Chór polski śpiewający od 1971 r. podczas Mszy św. w Avalon (Lower Hutt) posiada własny śpiewnik polskich pieśni kościelnych napisany przez organistę Jerzego Wilskiego (1988). Informacje zebrane na podstawie udziału piszącego te słowa w chórze polskim podczas Mszy św. w kościele St. Martin de Porres w Avalon, Lower Hutt 2005 r. oraz Sondej, 1992a, s. 48.

W czasach rządów komunistycznych w Polsce to ich zdecydowane działania zarówno na forum nowozelandzkim, jak i międzynarodowym przypominały o tradycjach niepodległościowych Rzeczypospolitej. Do dzisiaj głównie w Wellington, Auckland, pomimo upływającego czasu i problemów zdrowotnych, ich pomysły i praca nadal stanowią trzon działalności dwóch największych skupisk polonijnych w Aotearoa. Wszystkim przejawom aktywności Polonii nowozelandzkiej skromnie sekunduje Ambasada RP w Wellington, pomagając w miarę sił i możliwości³⁹.

Na uwagę zasługuje wzmożona aktywność nowych emigrantów znad Wisły, jak również drugiego pokolenia, urodzonego już w Nowej Zelandii. Dzięki fundamentom, jakie stworzyły poprzednie ekipy, oraz zdolnościom młodych do posługiwania się nowoczesnymi narzędziami świata elektroniki szerzenie polskiej kultury w nowozelandzkim społeczeństwie nie słabnie, a wręcz przybiera na sile, dając polonijnym aktywistom przekonanie, że działania poprzedników nie zostały w odległym kraju z antypodów zaprzepaszczone.

BIBLIOGRAFIA

Dokumenty źródłowe

- Biesiek, J. (1991). Polacy z Taranaki przybywają do Wellington na spotkanie z Ojcem Świętym. W: M. Polaczuk (red.), *Pielgrzymka do Nowej Zelandii. Wizyta Ojca Świętego Jana Pawła II w Nowej Zelandii 22–24 listopada 1986*. Wellington (maszynopis powielany; zbiory prywatne rodziny Manterysów, Lower Hutt).
- Ceregra, M. (2006). *Concert Orleta Polish Dance Ensemble, Victoria University, Memorial Theatre, Wellington, 2 XI 2006*. Materiał filmowy w zbiorach Mariana Ceregry, Lower Hutt.
- Dyplom dla Polskiej Szkoły Sobotniej im. Tysiąclecia Państwa i Chrztu Polski w Nowej Zelandii od YMCA Polska za udział w światowym konkursie dla dzieci i młodzieży, Londyn 5 VI 1966 r. Zbiory rodziny Manterysów, Lower Hutt.
- Frankiel, Z. Praca kulturalno-oświatowa wśród Polonii nowozelandzkiej oraz cele wydawnictwa rocznika. W: *Polak w Nowej Zelandii 1951–1952*. Maszynopis powielany; materiał w prywatnym archiwum rodziny Manterysów, Lower Hutt.

39 Więcej zob.: A. Gołębicka-Buchanan, *45 Years of Diplomatic Relations Poland & New Zealand*, Wellington 2018; Dyplomacja Kulturalna, https://wellington.msz.gov.pl/pl/stosunki_dwustronne/nowa_zelandia/kultura/dyplomacja_kulturalna/projekty_kulturalne (dostęp: 10.03.2020).

- Informacje na temat o. Huzarskiego z korespondencji prywatnej piszącego te słowa ze Stanisławem Manteryssem. (2010). Lower Hutt.
- Informator Duszpasterstwa Polskiego w Australii i Nowej Zelandii*. Maszynopis przedstawiający stan na 1988 r. w zbiorach Biblioteki Instytutu Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL.
- Janczewski, L. i Roy-Wojciechowski, J. (1999). *Pismo do Prezydenta RP Aleksandra Kwaśniewskiego w sprawie dofinansowania Polish Studies na uniwersytecie w Auckland, z dnia 21 VII 1999 r.* Materiał w zbiorach prywatnych Lecha Janczewskiego.
- List ks. M. Wilniewiczycy do Polonii w Wellington, Drohiczyn 4 IV 1987 r.* Materiał w prywatnych zbiorach rodziny Manterysów, Lower Hutt.
- Kliczewski, P. (1973). Przyjęcie ks. Kardynała Karola Wojtyły i ks. Biskupa Szczepana Wesołego przez Polonię dnia 12 II 1973, w Domu Polskim, Wellington. W: M. Polaczuk (red.), *Komunikat sprawozdawczy Polskiej Rady Duszpasterskiej w Nowej Zelandii*, Wellington (broszura informacyjna, dwudziestostronicowa – materiał z prywatnego archiwum rodziny Manterysów, Lower Hutt).
- Korespondencja z Jackiem Dreckim, zamieszkałym w Auckland – Nowa Zelandia (marzec 2020). W zbiorach autora.
- Kroniką Domu Polskiego w Auckland*. W zbiorach Archiwum Domu Polskiego w Auckland.
- Pawlikowski, K. (1986). Witamy Ojca Świętego Jana Pawła II w Christchurch. *Nasza Gazeta*, wydanie nadzwyczajne, listopad.
- Polaczuk, M. (b.d.1). *Historia Stowarzyszenia Polaków w Nowej Zelandii*. Maszynopis w zbiorach rodziny Manterysów, Lower Hutt.
- Polaczuk, M. (b.d.2). Stowarzyszenie Polaków w Nowej Zelandii. W: *Polak w Nowej Zelandii. Rocznik Stowarzyszenia Polaków w Nowej Zelandii, Wellington 1951–1952*. Maszynopis powielany. Materiał w prywatnym archiwum rodziny Manterysów, Lower Hutt.
- Polish Women's League Theresa Sawicka Drafts*. Dokument New Zealand National Archives, NZNA, AAAC, Acc W4313, Box 12, Folder 206. Wellington.
- Rombel, E. (1992). *Polska Szkoła Sobotnia*. Materiał ze zbiorów rodziny Manterysów, Lower Hutt.
- Roy-Wojciechowski, J. (1999). *II Zebranie Polskiego Klubu Literackiego*, Auckland, XII 1999. Materiał ze zbiorów rodziny Sosnow, Auckland.
- Schwieters, M. (1989). *Nowa Zelandia wita Prymasa Polski 16–18 XI 1988 r.* Maszynopis w zbiorach Malwiny Schwieters, Auckland.
- Siekiera, J. (2011). *Nawiązywanie i utrzymywanie stosunków dyplomatycznych między państwami na przykładzie Rzeczypospolitej Polskiej i Nowej Zelandii*. Wrocław; praca magisterska, w zbiorach autora.
- Sokalska-Waluszczyńska, R. (1986). *Wizyta Papieża*. Wellington. Materiał ze zbiorów Romualdy Sokalskiej, Wellington.

- Wilniewicz, M. (1947). *Droga Młodzieży*, b.m.w. 1 XII 1947. List pożegnalny do młodzieży polskiej z obozu dziecięcego w Pahiatua. W zbiorach rodziny Manterysów, Lower Hutt.
- Wilski, J. (1988). *Śpiewnik kościelny. Pieśni kościelne stare i nowe*. Lower Hutt. Rękopis powielany dla członków chóru; w zbiorach autora.

Monografie

- Alexandrowicz, M. (1998). *Z Lubcza na Antypody*. Warszawa: Zgromadzenie Sióstr Urszulanek SJK.
- Antoszewski, R. (1995). *Zbiór wiadomości niezwykłych, szokujących, mądrych... choć nie zawsze...* Auckland: Kraj.
- Broel-Plater, L. (1973). *Dookoła wspomnień* (na prawach rękopisu). Londyn.
- Chibowski, A. (2012). *Kapłańska odyseja ks. Michała Wilniewczyca – sybiraka, kapelana w armii gen. Andersa, opiekuna duchowego polskich sierot w Persji i Nowej Zelandii*. Ząbki: Apostolicum Wydawnictwo Księży Pallotyńów Prowincji Chrystusa Króla.
- Drecki J.R. (2018), *Ignacy Jan Paderewski. A Pianist Amidst the Geysers*. Auckland: Quo Vadis Publications.
- Drecki, J. i Schwieters, M. (2008). *Ofiarom Golgoty Wschodu Polacy w Auckland*. Auckland: Quo Vadis Publications.
- Dudek, A. TChr. (1999). *Kronika czterdziestolecia 1959–1999. Towarzystwo Chrystusowe w Australii i Nowej Zelandii*. Sydney: Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej.
- Gagajek, E. TChr. (1995). *Z misją na antypody (1959–1964)*. Poznań: Hlondianum.
- Gołębicka-Buchanan, A. (2018). *45 Years of Diplomatic Relations Poland & New Zealand*. Wellington: Ambasada RP.
- Helman, W. (1979). *Polonia w Australii i Nowej Zelandii*. Lublin: UMCS.
- Kałuski, M. (2006). *Polacy w Nowej Zelandii*. Toruń: Oficyna Wydawnicza Kucharski.
- Matuszkiewicz, B. i Nowak, B. (2001). *Nowa Zelandia – daleka i bliska. Przewodnik turystyczny*. Słupsk: „Kolumb”.
- McGill, D. (1982). *The Other New Zealanders*. Wellington: Mallinson Rendel.
- Pawzun, J. (1996). *Notatki z Czerwonej Polany*. Bydgoszcz: Świadectwo.
- Polaczuk, M. (red.). (1985), *Stowarzyszenie Polskich Kombatanów w Nowej Zelandii*. Wellington: Polish Ex-Servicemen Ass. in New Zealand.
- Sękowska, E. (1994). *Język zbiorowości polonijnych w krajach anglojęzycznych*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Skwarko, K. (1972). *Osiedlenie młodzieży polskiej w Nowej Zelandii w r. 1944*. Londyn: nakł. autora.
- Skwarnicki, M. (1988). *Australijska wiosna*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.

- Steinmetz, J. (1990). *Pół życia na obczyźnie*. Warszawa: Fundacja Aktywnej Rehabilitacji.
- Zdziech, D. (2007a). *Pahiatua. „Mała Polska” małych Polaków*. Kraków: Towarzystwo Naukowe „Societas Vistulana”.

Artykuły

- Drecki, J. (red.). (2004). *Rocznice Listopadowe*. Auckland.
- Jones, B. (2006). Koło Polskiej Młodzieży. W: S. Manterys (red.), *Dwie ojczyzny. Polskie dzieci w Nowej Zelandii. Tulacze wspomnienia*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Kocząb, S. TChr. (1984). Nowa Zelandia. W: M. Szaura TChr (red.), *Spieszą z duszpasterską usługą swoim rodakom*. Bankstown, N.S.W.: Przegląd Katolicki.
- Lencznarowicz, J. (2001). Polska diaspora w Nowej Zelandii. W: A. Walaszek (red.), *Polską diaspora*. Kraków: Wydawnictwo Literackie.
- Mendruń, M. (1992). „The Polish Voice” on Access Radio. W: M. Ducat, D. Mealing i T. Sawicka (red.), *Living in Two Worlds. The Polish Community of Wellington*. Petone: Petone Settlers Museum, Hutt City Council.
- New Zealand. (1986). W: A. Hitchens (red.), *Pacific Pilgrimage: A Pictorial View of Pope John Paul II's Visit Nov. 22–24, 1986*. Wellington: Independent Newspapers.
- Polaczuk, E. (1992). The Polish Youth Club. W: M. Ducat, D. Mealing i T. Sawicka (red.), *Living in Two Worlds. The Polish Community of Wellington*. Petone: Petone Settlers Museum, Hutt City Council.
- Polacy w Nowej Zelandii. (1988). W: Jan Paweł II, *Przemówienia do Polonii i Polaków za granicą 1979–1987*. Londyn: Katolicki Ośrodek Wydawniczy Veritas.
- Reid, L.G. (1992). The Polish Choir – „Polonez”. W: M. Ducat, D. Mealing i T. Sawicka (red.), *Living in Two Worlds. The Polish Community of Wellington*. Petone: Petone Settlers Museum, Hutt City Council.
- Reid, K. i Gracie, L. (1992). The „Polonia” Choir. W: M. Ducat, D. Mealing i T. Sawicka (red.), *Living in Two Worlds. The Polish Community of Wellington*. Petone: Petone Settlers Museum, Hutt City Council.
- Rosner, B. (1992). The Polish Women’s League. W: M. Ducat, D. Mealing i T. Sawicka (red.), *Living in Two Worlds. The Polish Community of Wellington*. Petone: Petone Settlers Museum, Hutt City Council.
- Sinkinson, M. (2006). Powrót taty. W: S. Manterys (red.), *Dwie ojczyzny. Polskie dzieci w Nowej Zelandii. Tulacze wspomnienia*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Rytm.
- Sondej, S. (1992a). The Polish Church Choir at St. Martin de Porres. W: M. Ducat, D. Mealing i T. Sawicka (red.), *Living in Two Worlds. The Polish Community of Wellington*. Petone: Petone Settlers Museum, Hutt City Council.

- Sondej, S. (1992b). Polish Dance Groups. W: M. Ducat, D. Mealing i T. Sawicka (red.), *Living in Two Worlds. The Polish Community of Wellington*. Petone: Petone Settlers Museum, Hutt City Council.
- Szymański, J. (2007). Opieka duszpasterska nad Polakami w Nowej Zelandii. W: J. Szymański (red.), *Z Sybiru na drugą półkulę. Wojenne losy polskich dzieci z Pahiatua*. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- The Catholic Church in New Zealand. (1973). W: *The Official Directory of the Catholic Church in Australia & Papua-New Guinea, New Zealand & Pacific Island*. B.m.w.
- Tomaszyk, K. (1991). Przez nas, o nas, dla nas. W: *Wiązanka myśli i wspomnień. Koło Polek, 1965–1991. A Bouquet of Thoughts and Reminiscences: Polish Women's League, 1965–1991*. Wellington: Koło Polek.
- Tyliszczak, K. TChr. (2005). Duszpasterz jako animator i doradca środowisk wychowawczych. W: G. Koszałka (red.), *Wychowanie młodego pokolenia w warunkach emigracyjnych. Polska rodzina poza granicami kraju. Materiały z III Międzynarodowej Konferencji pt. „Polska rodzina poza granicami kraju”*. Łomża, 1–3 października 2004 r. Szczecin: Zakład Usług Poligraficznych i Wydawniczych, Jacek Plewnia, Maria Plewnia.
- W Nowej Zelandii. (2000). W: M. Kamiński TChr (red.), *Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej. Na progu trzeciego tysiąclecia*. Poznań: Towarzystwo Chrystusowe dla Polonii Zagranicznej.
- Zdziech, D. (2011). Hrabia Wilski na Antypodach. W: R. Bartoszewski (red.), *Z dziejów Ziemi Dobrzyńskiej. Materiały z XV Konferencji Historycznej „Z Dziejów Ziemi Dobrzyńskiej” w Wielgiem w dniu 26 listopada 2010 r.* Dobrzyń nad Wisłą: Stowarzyszenie Gmin Ziemi Dobrzyńskiej.
- Zdziech, D. (2012). Ośrodki Polonii nowozelandzkiej i ich zbiory. W: J. Pezda, *Prace Komisji PAU do badań diaspory polskiej*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności.

Artykuły w czasopismach

- Babczyszyn, M. (1954). SPK chórowi „Polonia”. *Wiadomości Polskie* (Wellington), październik.
- Ceregra, M. (2006). Srebrny Jubileusz Zespołu Pieśni i Tańca „Lublin”. *Wiadomości Polskie* (Wellington), lipiec–sierpień.
- Domański, L. (1981). Polskie audycje radiowe. *Wiadomości Polskie* (Wellington), kwiecień.
- Filek, M. (1986). Przygotowania Polonii na spotkanie z Papieżem w Australii i N. Zelandii. *Przegląd Katolicki* (Sydney), październik.
- Frankel, W. (1991). Polska Fala 44. *Kraj* (Auckland), październik.
- Hogberg, G.H. (1986). Behind the Pope's Spiritual Offensive in Eastern Europe. *The Plain Truth* (Auckland), październik.

- Hartman, L. (1964). Wizyta Artura Rubinsteina w Wellington. *Wiadomości Polskie* (Wellington), czerwiec–lipiec.
- Jacek Kaczmarek. (1986). *Solidarność na Antypodach* (Auckland), styczeń–luty.
- Jaroszk, L. (1973). Wielki dzień Polaków w Australii, *Przegląd Katolicki* (Sydney), styczeń–luty.
- Lendnał, L. (2000a). Nowa Era – Zespołu „Lublin”. *Wiadomości Polskie* (Wellington), lipiec–sierpień.
- Lendnał, J. (2000b). Sprawozdanie sekcji radiowej. *Wiadomości Polskie* (Wellington), lipiec–sierpień.
- Lendnał, J. (2003). Radio Access „Głos Polski”. *Wiadomości Polskie* (Wellington), lipiec–sierpień.
- Lepionka-Carroll, T. (2006). Orleża Polish Dance Ensemble. *Wiadomości Polskie* (Wellington), wrzesień.
- Matuszewski, A.F. (1990). Koncert Chóru „Polonez”. *Wiadomości Polskie* (Wellington), wrzesień–październik.
- McLaughlin, A. (2009). Polski Klub Wairarapa. *Wiadomości Polskie* (Wellington), marzec.
- Nowy Duszpasterz Polski w Nowej Zelandii. (1970). *Przegląd Katolicki* (Sydney), sierpień.
- O’Connor, K. i Smyth, H. (1986). Catholics pack park to greet the Pope. *The Dominion* (Wellington), 24 listopada.
- Parowski, W. (1973). Wizytacja polskich dostojników kościelnych. *Wiadomości Polskie* (Wellington), styczeń–kwiecień.
- Polaczuk, M. (1990). Zakończenie roku szkolnego. *Przegląd Katolicki* (Sydney), marzec.
- Powitanie ks. Bronisława Węgrzyna. (1966). *Wiadomości Polskie* (Wellington), grudzień–styczeń.
- Program pobytu Mieczysława Fogga w Wellingtonie. (1958). *Wiadomości Polskie* (Wellington), listopad.
- Program wizyty papieskiej w Wellington. (1986). *Wiadomości Polskie* (Wellington), listopad.
- Program wizyty Prymasa Polski Kardynała Józefa Glempa. (1988). *Wiadomości Polskie* (Wellington), październik.
- Prymas Polski w Australii i Nowej Zelandii 5–22 XI 1988. (1988). *Solidarność na Antypodach* (Auckland), październik–listopad.
- Schwieters, W. (1986). Poranne rozważania. *Solidarność na Antypodach* (Auckland), listopad–grudzień.
- Sosna, M. (2000). Ignacy Jan Paderewski (1860–1941). *Krzyż Południa* (Auckland), kwiecień.
- Wizyta papieska. (1987). *Wiadomości Polskie* (Wellington), luty.
- Wodzicki, K. (1980). Ś.P. Ks. dr Leon Broel-Plater, 1897–1980. *Wiadomości Polskie* (Wellington), marzec–kwiecień.

Zdziech, D. (2007b). Polskie Muzeum w Auckland. *Cenne, Bezcenne/Utraczone*, nr 3(52).

Strony internetowe

- Celebrating Everything Polish*. Pozyskano z: https://msz.gov.pl/pl/polityka_zagraniczna/polonia/wydarzenia/australia_oceania/wellington_festival_celebrating_everything_polish_;jsessionid=02E4431D19BB51485EF0785F96EBAE97.cmsap1p (dostęp: 20.02.2020).
- Culture Galore 2020*. Pozyskano z: <https://ccc.govt.nz/news-and-events/whats-on/show/3474> (dostęp: 20.02.2020).
- Culture Galore Festival*. Pozyskano z: <https://my.christchurchcitylibraries.com/culture-galore-festival/> (dostęp: 21.02.2020).
- Dyplomacja Kulturalna*. Pozyskano z: https://wellington.msz.gov.pl/pl/stosunki_dwustronne/nowa_zelandia/kultura/dyplomacja_kulturalna/projekty_kulturalne (dostęp: 20.03.2020).
- Kubica, M. (1999). *Nasze radio...*, artykuł dotyczący historii polskiego radia w Auckland z sierpnia 1999 r. Pozyskano z: <http://www.angelfire.com/art/rp/STACJA.HTM> (dostęp: 20.02.2020).
- Lublin. Polish Folk Dance Group*. Pozyskano z: <https://www.facebook.com/LublinWellington/> (dostęp: 19.02.2020).
- Maori Language Act 1987*. Pozyskano z: <http://www.legislation.govt.nz/act/public/1987/0176/latest/DLM124116.html> (dostęp: 20.02.2020).
- Mol, H. (1967). Religion in New Zealand. W: *Archives de sciences sociales des religions [lipiec–grudzień 1967]*. Vol. 24. Pozyskano z: https://www.persee.fr/doc/assr_0003-9659_1967_num_24_1_2637 (dostęp: 10.02.2020).
- New Zealand Census 2001*. Pozyskano z: <http://archive.stats.govt.nz/Census/2001-census-data/2001-census-cultural-diversity-tables.aspx> (dostęp: 10.02.2020).
- New Zealand's First Polish Film Festival*. Pozyskano z: https://wellington.msz.gov.pl/en/news/new_zealand_s_first_polish_film_festival (dostęp: 20.04.2019).
- Obchody 70 rocznicy przeniesienia kościoła polskiego obok Dunedin*. Pozyskano z: https://wellington.msz.gov.pl/pl/aktualnosci/obchody_70_rocznicy_przeniesienia_kosciola_polskiego_obok_dunedin (dostęp: 20.02.2020).
- Orleża. Polish Dance Ensemble*. Pozyskano z: <https://polishcommunity.org.nz/groups/orleza-dance-group/> (dostęp: 20.02.2020).
- Pierwsza strona Duszpasterstwa Polskiego w Auckland*. Pozyskano z: <http://www.angelfire.com/art/pastoral/PASTORAL.HTM> (dostęp: 10.02.2020).
- Piknik Polonijny i Bieg Pamięci Żołnierzy Wyklętych, Christchurch*. Pozyskano z: <https://pl-pl.facebook.com/events/210713630112795/> (dostęp: 20.02.2020).

- Piknik w Raglan.* Pozyskano z: <https://www.facebook.com/events/167996443714964/> (dostęp: 20.02.2020).
- Polacy na końcu świata.* Pozyskano z: <https://wiadomosci.onet.pl/kiosk/polacy-na-koncu-swiata/33v62> (dostęp: 10.02.2020).
- Poles Down South, Caroling, Dunedin.* Pozyskano z: [https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1767336973401920&type=3&__xts__\[0\]=68.ARCAG_THT5JyvtiFrA17DQGbbOwnbQbT-zQbinfLwS4AQ-BER-hzm-woYdF9cmNEFusaianMdASImt93ZRReme93TEA0N1eZBP-kaxK0142A-bKbCGPBg2mBVm0e1d68zoBhqKOjPTbk300e_e4ndlb-DeTpQhouffjeVyUG_V0eEJx2nInNXs1uisQKdFObL53I-Pc0DARSU-XA2glUVTW6O4x9x-o7Adw-I7QkoWV-urjmof7dEnSbxq8Zxoe7dO-uKhIFxKWGBC8hOxaf6YRo5Rqp-zgYB5p9-AMO78VzRHlqOrCnY-pIPfgOXs07p6iZyIvamHfHM0dwDaCWfz-s0IuxrbmQ&__tn__=-UC-R](https://www.facebook.com/media/set/?set=a.1767336973401920&type=3&__xts__[0]=68.ARCAG_THT5JyvtiFrA17DQGbbOwnbQbT-zQbinfLwS4AQ-BER-hzm-woYdF9cmNEFusaianMdASImt93ZRReme93TEA0N1eZBP-kaxK0142A-bKbCGPBg2mBVm0e1d68zoBhqKOjPTbk300e_e4ndlb-DeTpQhouffjeVyUG_V0eEJx2nInNXs1uisQKdFObL53I-Pc0DARSU-XA2glUVTW6O4x9x-o7Adw-I7QkoWV-urjmof7dEnSbxq8Zxoe7dO-uKhIFxKWGBC8hOxaf6YRo5Rqp-zgYB5p9-AMO78VzRHlqOrCnY-pIPfgOXs07p6iZyIvamHfHM0dwDaCWfz-s0IuxrbmQ&__tn__=-UC-R) (dostęp: 10.02.2020).
- Polish Heritage Trust Museum.* Pozyskano z: http://www.polishheritage.co.nz/?page_id=4 (dostęp: 20.02.2020).
- Polish Heritage Trust Museum, Polish Museum Howick.* Pozyskano z: <https://www.aucklandnz.com/visit/discover/arts-culture-heritage/museums/polish-heritage-trust-museum-polish-museum-howick> (dostęp: 20.02.2020).
- Polish Picnic, Long Bay Beach Auckland.* Pozyskano z: <https://pl-pl.facebook.com/events/191485582252210/> (dostęp: 20.02.2020).
- Polish Piknik w Raglan.* Pozyskano z: <https://www.facebook.com/events/167996443714964/> (dostęp: 20.02.2020).
- Polish School Auckland.* Pozyskano z: [https://www.facebook.com/Polish-School-Auckland-105250277688993/?hc_ref=ARTuPw2hfYF7uUe49UoGnjpMZwyTQYY-7Ow8mKUzKhHKR-Gi4J3VErAb5WDgRcH4-XKg&fref=nf&__xts__\[0\]=68.ARAYRxAqNZI4ctOk7LQg92rRNnRr9s2y49gAMBmq07Mqg_EbdxVJl2Y8x2GnaeVGM32i3Rm4NHnk0PKl27igWqVEHKfDXbpy-jOHXCLZfzAqSOi_pRvYzKzhNagTVF11UwyjxktTeKylk_DeSTlwnlqSjPa4NbcYpcQIAaIVVMmZ7CrSG7JS1ErZn_HDE60fMtLo1Ccb7ckV3wzvYu8OcwggXH8dKAcgEmlmOP8Q--ApNq8edrdpVxA3k-WBCTfOogX2PxmtsboxI9WML0T7an_eWSp-6PammoMGtxQy1nvB0NF5OOytu-4r5lWjqNRAsj4Q-sdry3bWy-ziNzn6Rondv2m3eaqno9fTQ6EJ9psdWR8aRikemUrPGIf0GaXuH-Radb_NTYyDY6bWVUYSu1cy18VExBhSB4ybstXX56ouxN4Zx1IuPr-470ciV4r8d4xYbPX4yOgd1N00hjcURra9tB2PtfpDHqKMUHjZwVbc_kwFLZHWcQUPqRJaTQ&__tn__=kCH-R](https://www.facebook.com/Polish-School-Auckland-105250277688993/?hc_ref=ARTuPw2hfYF7uUe49UoGnjpMZwyTQYY-7Ow8mKUzKhHKR-Gi4J3VErAb5WDgRcH4-XKg&fref=nf&__xts__[0]=68.ARAYRxAqNZI4ctOk7LQg92rRNnRr9s2y49gAMBmq07Mqg_EbdxVJl2Y8x2GnaeVGM32i3Rm4NHnk0PKl27igWqVEHKfDXbpy-jOHXCLZfzAqSOi_pRvYzKzhNagTVF11UwyjxktTeKylk_DeSTlwnlqSjPa4NbcYpcQIAaIVVMmZ7CrSG7JS1ErZn_HDE60fMtLo1Ccb7ckV3wzvYu8OcwggXH8dKAcgEmlmOP8Q--ApNq8edrdpVxA3k-WBCTfOogX2PxmtsboxI9WML0T7an_eWSp-6PammoMGtxQy1nvB0NF5OOytu-4r5lWjqNRAsj4Q-sdry3bWy-ziNzn6Rondv2m3eaqno9fTQ6EJ9psdWR8aRikemUrPGIf0GaXuH-Radb_NTYyDY6bWVUYSu1cy18VExBhSB4ybstXX56ouxN4Zx1IuPr-470ciV4r8d4xYbPX4yOgd1N00hjcURra9tB2PtfpDHqKMUHjZwVbc_kwFLZHWcQUPqRJaTQ&__tn__=kCH-R) (dostęp: 10.02.2020).
- Polish School Wellington.* Pozyskano z: <https://pl-pl.facebook.com/polish-schoolwellington/> (dostęp: 10.02.2020).

- Polish Waves*. Pozyskano z: <http://plainsfm.org.nz/Programmes/Programme-Details.aspx?PID=c5a2fd6c-3d22-4aec-977a-cc56f4d7cae7> (dostęp: 20.02.2020).
- Polish Waves FM: March – The Melting Pot*. Pozyskano z: <https://www.facebook.com/events/2568784333394242/> (dostęp: 14.03.2020).
- Polka Deli*. Pozyskano z: <https://www.facebook.com/PolkadeliNz/> (dostęp: 20.02.2020).
- Polka Radio*. Pozyskano z: <https://www.facebook.com/polkaradio/posts/polka-radio-on-plains-fm-reminiscing/1152198041637216/> (dostęp: 20.03.2020).
- POLONUS Dance Group*. Pozyskano z: <http://www.polonia.org.nz/polonus-dance-group> (dostęp: 10.02.2020).
- Prezydent Andrzej Duda rozpoczął oficjalną wizytę w Nowej Zelandii*. Pozyskano z: <https://www.dzieje.pl/aktualnosci/prezydent-andrzej-duda-roz-poczal-oficjalna-wizyte-w-nowej-zelandii> (dostęp: 10.02.2020).
- Prowincja australijsko-nowozelandzka Towarzystwa Chrystusowego imienia Świętej Rodziny*. Pozyskano z: http://australia.chrystusowcy.org/osrodki-duszpasterskie/nowa-zelandia/Osrodek-Duszpasterstwa-Polskiego-w-Wellington_83 (dostęp: 20.03.2020).
- Quo Vadis Publications Auckland*. Pozyskano z: <https://www.quovadispublications.net/> (dostęp: 20.02.2020).
- Radio Polonia*. Pozyskano z: <http://www.angelfire.com/art/rp/index.html> (dostęp: 20.02.2020).
- Skazka Polish Products*. Pozyskano z: <https://www.skazka.co.nz/polish-products> (dostęp: 20.02.2020).
- Tauranga Multicultural Festival*. Pozyskano z: <https://www.eventfinda.co.nz/2016/17th-auranga-multicultural-festival/auranga> (dostęp: 20.02.2020).
- The New Zealand Polish Film Festival*, Wellington. Pozyskano z: <https://nzpff.nz/about>, (dostęp: 20.02.2020).
- Tikera Dance Group*. Pozyskano z: https://poloniaauckland.co.nz/pl_PL/2020/02/09/tikera-dance-group-2020-enrolments/ (dostęp: 20.02.2020).
- Tikera Dance Group*. Pozyskano z: <https://www.polishschoolnz.com/dance> (dostęp: 20.02.2020).
- Topór*. Pozyskano z: <https://www.topor.co.nz/> (dostęp: 20.02.2020).
- Wesola Polska Szkoła NZ Christchurch*. Pozyskano z: <https://www.facebook.com/WesolaPolskaSzkolaNZ/> (dostęp: 20.02.2020).
- Wizyta oficjalna w Nowej Zelandii*. Pozyskano z: <https://www.prezydent.pl/aktualnosci/wizyty-zagraniczne/art,264,wizyta-oficjalna-w-nowej-zelandii.html> (dostęp: 20.02.2020).

Dariusz Zdziech – dr, ur. 1981 r., historyk, pochodzący z Szydłowca, którego zainteresowania dotyczą regionu Australii i Oceanii oraz obecności Polaków na tych terenach. Prezes Towarzystwa Naukowego Australii, Nowej Zelandii i Oceanii, Kraków, Polska. Przez 3 lata (2011–2014)

pracował w Ambasadzie Nowej Zelandii w Warszawie, Ekspert ds. Kiribati dla Ministerstwa Środowiska RP (2013). Od 2015 roku wykładowca na Uniwersytecie Jagiellońskim oraz Uniwersytecie Jana Pawła II w Krakowie. Autor monografii: *Pahiatua – Mała Polska małych Polaków*, Kraków 2007. Pod jego redakcją ukazały się: *New Zealand Culture*, Kraków 2010 oraz *Oceania – An Important Part of the Pacific*, Kraków 2018.